

УДК 37.075

О. Ф. МЕЛЬНИК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УПРАВЛІНСЬКИЙ ДИСКУРС НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядається науковий процес у дискурсі управління, охарактеризовано специфіку наукового менеджменту у вищих навчальних закладах, визначено основні принципи управління.

Ключові слова: *управління, вищий навчальний заклад, навчальний процес, специфічні особливості.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні трансформації, перехід до інноваційної моделі розвитку і входження України до європейського освітнього простору зумовлюють зростання економічної і соціальної значущості вищої освіти. Особливого значення набуває проблема організації освітньої діяльності й управління вищими навчальними закладами. Адже система управління закладами освіти повинна забезпечувати не тільки високий рівень професійної підготовки, але й конкурентоспроможність майбутнього фахівця в різних галузях виробництва. Розв'язати ці завдання покликана така система управління, яка відповідає динамічним запитам суспільства, з одного боку, і потребам освітянської галузі, – з іншого.

Сучасна вища освіта змінюється за структурою і змістом, системою фінансування і матеріально-технічного забезпечення, але найголовніше – за моделями організації навчального процесу, освітніми технологіями. Приєднання України до Болонської конвенції ставить перед державою нові концептуальні завдання в освіті.

Аналіз актуальних досліджень. Значна кількість публікацій (Г. Єльнікова [4, с. 5], М. Кириченко [6], В. Пікельна [8, с. 9]; В. Гладкова [2], Ю. Федотова [2], Л.Г.Білий [1]) останнього часу, присвячених проблемам управління в закладах вищої освіти, свідчить про наявність гострого інтересу до цієї проблеми як у науковців, так і у практиків – керівників різноманітних організацій та підрозділів.

Незважаючи на зростання інтересу вчених до проблем освітнього менеджменту, аналіз наукової літератури свідчить, що проблема управління вищими навчальними закладами є на часі. Разом з тим, вивчення стану вузівського управління засвідчило, що управління вищим навчальним закладом залишається авторитарно орієнтованим, керівництво навчальним закладом не завжди створює належні умови для розвитку ініціативи, творчого потенціалу кожного викладача.

Практичні розробки цього питання педагогічною наукою, реальний стан управління вищим навчальним закладом дозволяють констатувати, що сучасний

рівень управління вищим навчальним закладом не достатньо відповідає вимогам, які висуваються суспільством. Необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми статті, **метою** якої є аналіз актуальних напрямків розвитку теорії та практики управління ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Існують загалом три моделі управління професійним вищим навчальним закладом, побудовані головним чином на поєднанні формального (адміністративного) керівництва (ректор, ректорат, деканати, факультети, відділення) і різних форм демократичного самоврядування (самодіяльності):

- авторитарна (одноосібна, побудована на суворій взаємозалежності, відповідальності нижчих ланок перед вищими);
- демократична (з достатньо широким використанням елементів самоуправління, самоврядування);
- ліберально-колегіальна (невеликий допуск самоврядних засад в управлінні).

У системі управління вищим навчальним закладом далеко не з'ясованим і не вирішеним є питання взаємин адміністрування (керівництва) і самоврядування. Нинішня ситуація в управлінні освітою в Україні показує, що домінуючою теорією залишається теорія "адміністративного управління" 30-40-х років ХХ століття. Однак, між адмініструванням і самоврядуванням у ВНЗ повинен вестись постійний діалог, результатом якого має стати взаємний рух до узгодження та рівноваги між науково-навчальною та економічною складовими.

В.Гуменник [3], В.Луговий [7] та інші фахівці в галузі управління вищими навчальними закладами, виходячи з особливостей нормативно-правової бази освіти, зокрема, в Україні, обстоюють ідеї так званого професійного цільового управління ними.

За своєю сутністю цільове управління покликане органічно поєднати в собі відповідні організаційні цілі та такі ж особисті цілі персоналу, організації на основі конкретної групової й індивідуальної оцінки діяльності працівників за критеріями, що включають оцінку рівня забезпечення досягнення цілей організації.

З погляду цієї концепції керівник є центральною фігурою ефективного управління (діяльністю, людьми, зв'язками за межами організації) саме завдяки опануванню цільово-результуючою філософією управління організацією. При цьому людський капітал розглядається як актив організації, визнається необхідність простору для доцільної діяльності кожного працівника та більшої мотивації і стимулювання до праці. Досягнення такого стану є можливим лише за умови посилення ефективності оцінювання і контролю кінцевих результатів діяльності кожного працівника, засвоєних ним ще на стадії планування. При цьому послаблюється зовнішній контроль проміжних операцій у рамках демократизації стосунків керівника і підлеглого.

Дослідники процесів управління у вищих навчальних закладах доводять, що в рамках основних підсистем ВНЗ (навчальній, науковій, фінансово-економічній) останнім часом відбуваються суттєві зміни, які мають як позитивні, так і негативні риси. Саме тому сьогодні не можна говорити про стабільність і стійкість підходів до організації навчального процесу і методів навчання.

Дослідимо більш детально управління навчальною підсистемою вищого навчального закладу. Відзначимо, що в українській вищій школі існує традиційна модель навчання, яка сформувалася ще в радянські часи і відповідала рівню соціального, наукового, технічного і технологічного розвитку країни того часу. Ця модель передбачає організацію навчання студентів за жорстким і єдиним для всіх переліком дисциплін; поділ всіх аудиторних навчальних занять виключно на лекції, семінари, практичні і лабораторні роботи за умови основного акценту на ау-

диторні групові заняття; використання паперових носіїв для всіх видів навчальної роботи; поділ навчального року на два семестри; єдині для всіх форми атестації у вигляді залікових і екзаменаційних сесій в кінці кожного семестру, за результатами яких ставиться оцінка за відповідний семестр; єдині для всіх форми проведення екзаменів і заліків (екзаменаційні білети); підсумкова атестація у вигляді захисту дипломної роботи та державного іспиту.

Слід зазначити, що в контексті часу свого формування така модель була ефективною і виправданою, хоча з деякими зауваженнями. Однак вся динаміка і логіка розвитку українського суспільства в цілому, інтеграція країни у світовий освітній простір, абсолютно інший рівень сучасного, наукового і технологічного розвитку вказують на необхідність змін вказаної моделі. Подібні зміни відбуваються в переважній частині вищих навчальних закладів, багато з яких вже сьогодні, значно змінили модель організації навчального процесу.

У багатьох вищих навчальних закладах активно використовуються заняття за індивідуальними навчальними планами; нові форми контролю і атестації, що безпосередньо враховують успішність студентів протягом усього часу навчання; комп'ютерні і мультимедійні технології; дистанційні методи навчання для студентів-заочників; поділ навчального року на триместри і використання літнього періоду для додаткових та інших форм навчання і т.д.

Тим не менш, загалом можна констатувати, що описана традиційна модель все ще залишається базовою і в цьому сенсі стереотипною для української системи вищої освіти. Використання тих чи інших методів і технологій навчання сьогодні залежить в основному від самих вищих навчальних закладів, від їх фінансового потенціалу, організаційних можливостей, рівня консерватизму і традиціоналізму в професорсько-викладацькому середовищі, цілей перспективного розвитку.

Навчальний процес як основа діяльності будь-якого вищого навчального закладу, спрямований на реалізацію основних компонентів змісту освіти – знань, умінь і навиків, досвіду творчої діяльності і особистісних взаємин.

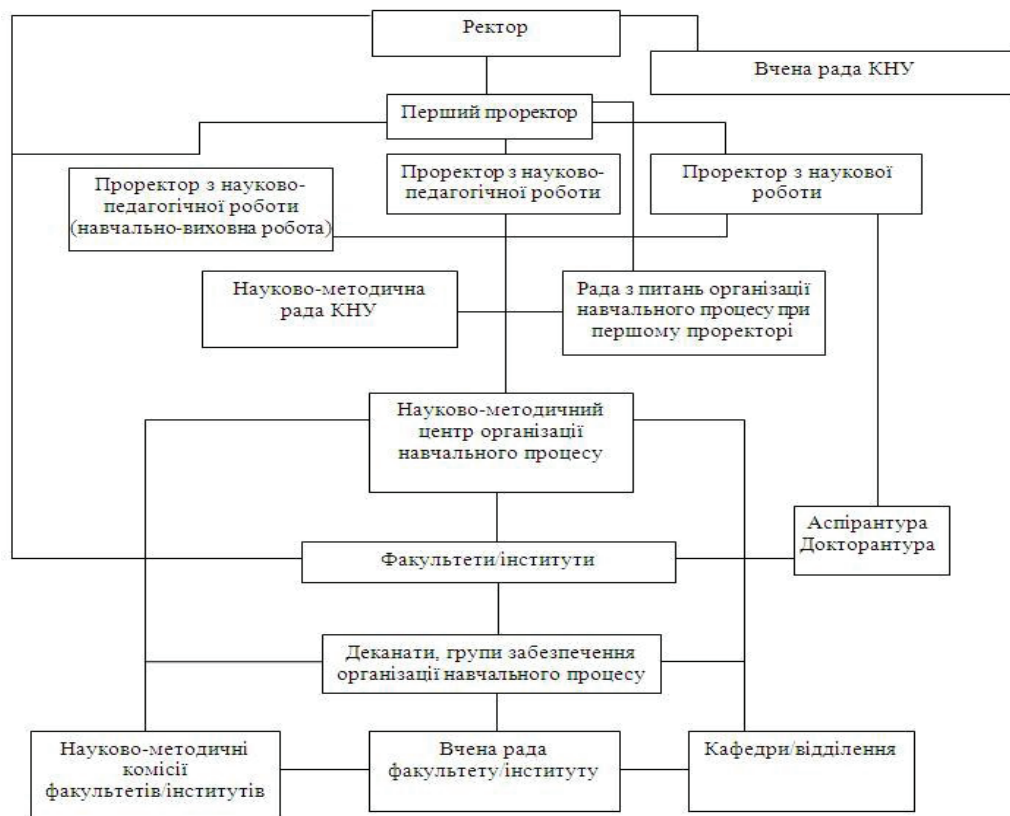
Управління навчальним процесом має на меті об'єднати усі його елементи, налагодити їх взаємодію, визначити місце, час, кількість і зміст роботи викладачів та студентів, навчальних програм, аудиторного фонду, технічних засобів, методичного матеріалу, технологій навчання та інше.

Навчальний процес повинен бути організований так, щоб забезпечувати умови повноцінного розвитку особистості. Правильний вибір форм організації навчальної діяльності зумовлює те, що процес навчання буде корисним, цікавим, студенти будуть активними, здатними самостійно вирішувати поставлені перед ними завдання.

Розглянемо детальніше структуру управління організації навчального процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (далі Університет) у період 2006-2010 років (схема 1.).

Організація навчального процесу в Університеті безпосередньо підпорядкована проректору з науково-педагогічної роботи, першому проректору, які звітують перед ректором та на Вченій раді Університету (схема 1).

У рамках організації навчального процесу можна виокремити виховний компонент або навчально-виховну роботу, особливістю якої є необхідність виховання і розвитку у студентів системного і комплексного мислення, без якого вища освіта як така втрачає свій смисл. Реалізація цього компонента в Університеті забезпечує досягнення двох цілей: по-перше, це виховання особистості і формування зрілого менталітету у студентів; і, по-друге, підвищення ефективності засвоєння знань, які здобуваються студентами у вищій школі, в силу самої природи вищої освіти, орієнтованої на системне і наукове викладення і засвоєння знань.

Мал. 1. Управління навчальним процесом у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

Науковий компонент або науково-дослідна робота представлена аспірантурою та докторантурою, дотичною до навчального процесу як вищий рівень освіти. Наукова робота студентів обмежується написанням передбачених програмами навчання курсових та реферативних робіт, дипломними проектами, які носять компілятивний характер і мають низьку частку дослідницької діяльності.

Факультети та інститути Університету як основні структурні підрозділи, що проводять освітню діяльність, є не що інше, як навчально-наукові й адміністративні структурні підрозділи, які здійснюють підготовку студентів, магістрантів, аспірантів і докторантів за однією або кількома спорідненими спеціальностями; перепідготовку і підвищення кваліфікації; керівництво науково-дослідною діяльністю кафедр.

Головна навчально-наукова роль у проведенні навчального процесу належить кафедрам. Навчальна і наукова діяльність кафедри здійснюється в одній або кількох галузях знань і підпорядкована вирішенню головного завдання – підготовці висококваліфікованих фахівців. Уся діяльність Університету і його підрозділів спрямована на забезпечення повноцінного функціонування та ефективної роботи кафедр.

Кафедра може включати в себе навчальні і наукові лабораторії, кабінети, музеї, майстерні, навчальні бази та інші підрозділи. Внутрішня організація кафедри і форми керівництва підрозділами визначаються кафедрою і затверджуються вченою радою факультету. До складу кафедри входить професорсько-викладацький

склад, наукові співробітники, навчально-допоміжний персонал. Штатний розпис кафедри затверджується ректором.

Висновок. Управління навчальним процесом у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка охоплює значну частину структурних підрозділів, які забезпечують проведення освітньої діяльності як структурно-функціонально, так і лінійно.

Управління є динамічним, швидко адаптується до вимог ринку, європейських і світових стандартів.

З'ясовано, що структура управління Університету є демократично-централізована, функціонально диференційована, консультативно-інтегрована і поєднує державну та громадську форми менеджменту. Водночас стаття не вичерпує всієї проблематики дослідження. Подальшого вивчення потребує система управління навчальним процесом як сукупність функціонально-пов'язаних підрозділів.

Список використаної літератури

1. Білий Л.Г. *Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.Г. Білий / Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 242 с.*
2. Гладкова В.М. *Функції управлінської діяльності менеджера освітньої установи. / В. М. Гладкова, Ю.В. Федотова // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка – Випуск 6. – 2009. – С. 263-266.*
3. Гуменник В. *Формування системи цільового управління вищим закладом освіти в умовах приєднання України до Болонського процесу / В.Гуменник // Вища школа. – 2004. – № 4. – С. 11-19.*
4. Єльнікова Г.В. *Наукові основи адаптивного управління закладами та установами загальної середньої освіти: автореф. дис. ... докт. пед. наук / Г.В. Єльнікова. – К., 2005. – 32 с.*
5. Єльнікова Г.В. *Основи адаптивного управління: Курс лекцій / Г.В. Єльнікова. – К.: Вища школа, 2003. – 385 с.*
6. Кириченко М.О. *Системний аналіз взаємозв'язку управління та керівництва загальноосвітнім навчальним закладом / М.О. Кириченко // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 20-22*
7. Луговий В.І. *Управління освітою / В.І. Луговий. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.*
8. Пікельна В.С. *Управління школою. У 2 ч. / В.С. Пікельна – Харків: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч.1. – 112 с.*
9. Пікельна В.С. *Управління школою. У 2 ч. / В.С. Пікельна – Харків: Вид. гр. "Основа", 2004. – Ч.2. – 112 с.*

О.Ф. Мельник

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ ДИСКУРС НАУЧНОГО ПРОЦЕССА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье рассматривается научный процесс в дискурсе управления, охарактеризована специфика научного менеджмента в высших учебных заведениях, определены основные принципы управления.

Ключевые слова: управление, высшее учебное заведение, научный процесс, специфические особенности.

O.F.Melnyk

Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv

MANAGEMENT DISCOURSE OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with the process of education in discourse of management. Specific features of educational management in higher educational establishments are characterized; basic principles of management are defined.

Key words: management, the process of education, higher educational establishment, specific features.